

Bu derste Immanuel Kant'ın estetik felsefesi genel hatlarıyla açıklanmaya çalışılacaktır. Alman felsefesinin kurucu isimlerinden biri olan Kant, kendi felsefe sistemini üç önemli çalışmasında toplamıştır. Bunlardan ilki olan Saf Aklın Eleştirisi'nde insan aklının sınırlarını ele alırken, Pratik Aklın Eleştirisi'nde hangi davranışların ahlaki olduğunu, Yargıgücünün Eleştirisi'nde ise beğeni yargılarımızın temellerini incelemektedir. Bu dersin konusu, Yargıgücünün Eleştirisi olacaktır.

Not. Aşağıdaki Kant'la ilgili notlar Taylan Altuğ'un "Kant Estetiği" (Payel Yayınları, 1989) başlıklı çalışması kullanılarak oluşturulmuştur.

KANT VE ESTETİĞİ

Kant'a göre estetik deneyim, bir nesnenin seyredilmesinde **hayalgücü** ve **anlama yetisi** arasındaki uyumdan doğan bir hoşlanmanın hissedilmesidir. Bu kısacık tanım, Her ne kadar Kant'ın estetik tanımının ne olduğu hakkında fikir verse de, onun estetik felsefesinin genel ilkelerinin ne olduğunu açıklamaktan uzaktır.

Kant, nesnelere ilişkin değerlendirmelerimizi **beğeni yargıları** diye adlandırmaktadır. Bu açıdan onun estetik kuramı **beğeni eleştirisi** olarak da görülebilir. Beğeni, güzeli değerlendirme, yargılama yetisidir. Diğer bir ifadeyle, beğeni, bizim, güzele

tepki verme yeterliliğimizdir. Kant, estetik kuramında, sahip olduğumuz bu yeterliliğimizin doğasının ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Kant'ın estetik felsefesine ayırt edici özelliği kazandıran şey, bu felsefenin **transcendental yöneteme** dayanmasıdır. Bu yöntem, bir nesnenin doğasını anlamak için bizim nesneye ilişkin bilme tarzımızın doğasını araştırmayı önerir. Buna göre, bir nesneye güzel dediğimizde, araştırmamızın odağı söz konusu nesne olmaktan çok, o nesneye ilişkin verdiğimiz yargının doğasının araştırılması olacaktır. Şu halde, ilk sorulması gereken sorulardan birisi şudur: Bir nesne hakkında güzel yargısı verdiğimizde neyi ileri sürmüş oluruz? Hemen arkasında ikinci sorulardan birisi de şudur: Tümel geçerli beğeni yargıları ileri sürebilir miyiz?

Kant'a göre, **yargıcümüz**, **akıl** ve **anlama yetisi** arasında yer alır. Yargıgücü, kendisi için ne teorik ne de pratik hiçbir bilgi üretmez, bunun yerine diğer iki bilgi yetisi, yani akıl ile anlama yetisinin birliğini oluşturur. Bu açıdan özel türde bir yetidir. Yargıgücü, bu yolla, doğa ve özgürlük arasında da bağ kurucu bir rol oynar.

Yargıgücü, esasen, şeyleri duygu yönünden görebilme yeterliliğidir. Diğer bir ifadeyle, yargıgücü, anlama yetisi aracılığıyla bilemeyeceğimiz ve akıl ile isteyemeyeceğimiz şeyleri hissetmememizi sağlamaktadır. Şu halde, yargıgücünün anlaşılmasının Kant'ın estetik kuramında merkezi bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Bu yetinin daha iyi anlaşılması için, öncelikli olarak, Kant'ın zihin yetilerine ilişkin yaptığı dökümden yola çıkılabilir. Kant'a göre tüm zihin yetilerimiz üç birimde toplanmaktadır:

bilgi yetisi hoşlanma veya hoşlanmama yetisi arzulama yetisi

Görüldüğü gibi, hoşlanma veya hoşlanmama yetisi, zihin modeli içerisinde tıpkı diğer iki yeti gibi, yani bilgi yetisi ve arzulama yetisi gibi, özerk yetilerden birisi olarak konumlanmaktadır. Bu yeti, diğer iki yeti gibi yalnızca empirik temellere değil, aynı zamanda **a priori** bir ilkeye de dayanmaktadır. Kant'ın zihin modeli içerisinde özerk bir konum elde eden hoşlanma ya da hoşlanmama duygusu, başka bir yönden ele alındığında, estetik hoşlanma olarak görülebilir.

Kant, zihin modeli içerisinde yer alan yetilerin her birinin a priori ilkelere sahip olduklarını belirtmektedir ve bu ilkeler de yüksek bilgi yetilerinden elde edilir. Bu doğrultuda, Kant, üç ayrı bilgi yetisi de tanımlamaktadır:

anlama yetisi *yargıgücü* *akıl*

Kant'a göre, anlama yetisi tümelin bilgisine sahip olma yeterliliğidir. Yargıgücü, tikeli tümelin altına koyma yeterliliğidir. Akıl ise, tümel aracılığıyla tikeli belirleme ya da ilkelere çıkarımlar yapma yeterliliğidir. Kant, burada teorik işlevler bölümlemesi yapmaktadır. Kant'ın bu ayrımında akıl ilkeleri, anlama yetisi nesnelere vermekte ve yargıgücü de ilkeleri nesnelere uygulama görevini yerine getirmektedir.

Şu halde, bilgi yetisi için yasa koyucu ilkeler anlama yetisinden çıkmaktadır. Anlama yetisi, doğaya a priori yasalar dikte etmekle, mümkün bir deneyimde doğanın teorik bilgisini elde etmemizi sağlar. Diğer bir ifadeyle, anlama yetisi, bilgi yetisi için, yani doğanın teorik bilgisi için kurucu a priori ilkeler içeren yetidir. Dolayısıyla, kavramlar aracılığıyla bilgi edinme yeterliliğimiz, a priori ilkesini saf anlama yetisinde bulmaktadır. Kant, bu konuyu "Saf Aklın Eleştirisi" kitabında ele almaktadır. Öte yandan, arzulama yetisi için yasa koyucu ilke de (ahlak yasası) akıldan çıkmaktadır. Başka bir deyişle, arzulama yetisi a priori ilkesini saf akılda bulmaktadır. Kant'ın bu konuyu ele aldığı çalışması "Pratik Aklın Eleştirisi"dir.

Buradan hareketle, Kant, hoşlanma veya hoşlanmama yetisinin yasa koyucu ilkeyi yargıgücünde bulduğunu ileri sürmektedir. Kant'ın bu tartışmayı yaptığı yer "Yargıgücünün Eleştirisi"dir.

Kant bu çalışmasında, asıl olarak **düşünücü yargıgücünden** söz etmektedir. Yukarıda belirtildiği üzere, yargıgücü tikeli tümel altına koyma yeterliliğidir. Kant'a göre, tümel olan, yani kural ilke ya da yasa verilmişse bu durumda tikeli tümelin altına koyan yargıgücü belirleyicidir; buna karşın, yalnızca tikel verilmiş ve tikelin altına konulacağı tümelin bulunması isteniyorsa bu durumda yargıgücü düşünücüdür. İşte bu noktada, yargıgücüne özelliği bir işlev yüklenmektedir.

Kant'a göre, düşünücü yargıgücü, olumsal tikeller alanında henüz verilmemiş tümel kavramları bulmamızı mümkün kılan a priori bir ilke sağlamalıdır. Kant, bu ilkeyi **doğanın**

amaçlılığı olarak belirlemektedir. Doğanın amaçlılığı idesi, doğanın bizim onu bilme amacımıza rastlantısal uyarlanımını ifade etmektedir. Düşünücü yargıgücünün düşünüm ilkesi, doğayı bir amaca tabi imiş gibi görmektedir. Böylece, Kant açısından Yargıgücünün Eleştirisi başlıklı çalışmada problem şu olarak ortaya çıkar: Doğayı bir amaca uyarlanmış olarak yargılamak a priori olarak mümkün müdür? Düşünücü yargıgücünün doğaya teleolojik bakışı üç problem alanı ile çevrilidir. İlki, tikel veya empirik kavram ve yasalarına göre doğanın sistematik birliği sorunudur. Diğer ikisi ise, iki yeni yargı tarzı içeren güzel ve organik doğa biçimleri alanıdır. Yalnızca bu son ikisi **salt düşünücü yargıgücünün** kapsamı içerisindedir.

Kant'a göre doğanın öylesine çokçeşitli biçimleri ve doğaya ait tümel kavramların öylesine çok özelleşmiş biçimleri vardır ki, bunlar anlama yetisinin a priori olarak sağladığı yasalar tarafından belirlenmeksizin kalırlar. İşte, anlama yetisinin belirlenimsiz bıraktığı, görüde verilmiş tikellerle uğraşmak düşünücü yargıgücünün işidir.

Dolayısıyla, düşünücü yargıgücü, genel olarak doğa kavramı ile değil, ama özelleşmiş doğa kavramı ile, yani doğanın empirik kavram ve yasaları ile ilgilidir.

Düşünücü yargıgücünün doğadaki mümkün fakat henüz bulgulanmamış empirik yasalar çokluğu ile ilişkili olarak işlevde bulunabilmesi, doğayı amaçlılık ilkesine göre görmeye bağlıdır.

Doğa sanki onu anlamak için yeterince güçlüğü göze alırsak şayet onun bizim için kavranabilir olmasını isteyen bir güç tarafından oluşturulmuş gibidir.

Doğa işte bu şekilde, yani bir ilkeye göre kendisini özelleştiriyor olarak düşünüldüğünde, o **sanat** olarak görülür. Böylece düşünücü yargıgücü a priori bir şekilde, doğanın sanatlılığını, kendi düşünüm ilkesi olarak oluşturur.

Kant, doğanın bu amaçlı, yani sanatlı düzenlenişini mümkün kılan düşünüm ilkesini **doğanın tekniği** diye adlandırmaktadır. Doğanın tekniği idesi, doğadaki nesnelere sanki onların imkanı sanata dayanıyormuş gibi yargıladığımızda ortaya çıkmaktadır. Doğanın tekniğini düşünümün ilkesi olarak a priori ortaya koyan yargıgücüdür.

Şu halde, bir nesneyi doğanın tekniği idesine göre yargıladığımızda, nesnenin parçaları, bir bütün idesine göre zorunlu içsel bağıntılara sahip olarak tasarlanır. Burada parçaları birliğe getiren şey, onların amacına ilişkin bir kavramdır. Bu amaç, parçaların varoluşunun, onların birbirleriyle ve bütünle bağıntılarının koşuludur. Doğanın tekniği idesi, doğada anlama yetimizin açıklayamadığı belli türde bir birlik ile karşılaştığımızda ortaya çıkar. Böyle bir birliğin farkına varmamızı sağlayan, düşünücü yagıgücüdür. Burada, verilmiş bir çokçeşitliliği bir amaçtan çıkarsarız; doğa, verilmiş bir nesneyi, sanki bir amaca göre meydana getirmiş gibi düşünürüz. Doğanın tekniği idesi, salt düşünücü yargıgücünün, kendisine dayandığı ilkedir.

Kant'a göre *salt düşünücü yargıgücü*, *genel düşünücü yargıgücünden* farklıdır, zira, ikincisi empirik yasalara göre doğanın bir sistemini mümkün kılarken, ilki doğadaki tikel amaçlı biçimlerle ilgilidir. Ki bunlar, **güzel doğa** ve **organik doğa** alanlarıdır. Bu anlamda, salt düşünücü yargıların iki türü bulunmaktadır:

1. estetik düşünüm yargıları

2. teleolojik yargılar

Hemen belirtmek gerekirse, estetik düşünüm yargıları, **beğeni yargıları** ve **yüce üzerine yargıları** kapsamaktadır.

Kant'a göre, deneyimde verilmiş bir nesnede amaçlılığın tasrımlanabileceği iki yol bulunmaktadır: *salt öznel amaçlılık* ve *kavramsal amaçlılık*. İlki, nesnenin biçiminin amaçlılığıyla ilişkiliyken, ikincisi, nesnenin doğal amaçlılığıyla ilgilidir. Kant, ilki için *doğanın biçimsel tekniği*, ikincisi için ise *doğanın real tekniği* ifadesini kullanmaktadır.

Şu halde, doğanın biçimsel tekniğine göre, algıda kavranan nesnenin biçiminin anlama yetisi ve hayalgücü yetileri arasındaki olan uyumu nesnenin biçiminin amaçlılığı olarak tasarlanmaktadır. Bu tür amaçlılık tasarımı, nesnenin biçimi üzerine salt düşünümde dolaysız olarak hissedilen hoşlanmaya dayanır. Bu, esasen, doğanın amaçlılığının tasarımıdır. Doğanın amaçlılığı burada salt öznedir, amaçlılık kendisini özne tarafından hissedilen özel türde bir hoşlanma olarak gösterir. Yargıgücü, böylece, estetik yargıgücü olarak ayrımlaşır.

Öte yandan, doğanın real tekniğine göre ise, doğadaki şeyler doğal amaçlar olarak tasarlanır, parçaların bütüne olan uyarlanımı çerçevesinde kavranır. Bu açıdan, denebilir ki, nesnel

amaçlılık tasarımı, anlama yetisi ve aklın, doğanın organik biçimlerini değerlendirmesi ile ilgilidir ve teleolojik yargıgücünün konusunu oluşturmaktadır.

Kant'a göre, doğada güzel, biçimsel, yani salt öznel amaçlılık kavramının sunumuyken, doğal amaçlar ise nesnel bir amaçlılık kavramının sunumdurlar. Bu durumda, birincisi beğeni ile, yani hoşlanma duygusu aracılığıyla veya estetik olarak, ikincisini ise anlama yetisi ve akıl ile, yani kavramlara göre veya mantıksal olarak yargılarız. Dolayısıyla, nesnel amaçlılık tasarımının hoşlanma duygusu ile hiçbir bağı yoktur, zira teleolojik yargıgücü, amaçlılık tasarımını nesnelere duygu dolayımı ile değil, kavram aracılığıyla bağlar, ki düşünümünü duyguya değil ama aklın bütünlük idesine göre gerçekleştirmesi bundandır.

Kant, bu ayrımı yaptıktan sonra, artık estetik düşünüm yargılarını incelemeye girişir. Hatırlanacağı üzere, Kant, estetik hoşlanmayı, nesnenin seyredilmesinde anlama yetisi ve hayalgücü arasındaki uyuma bağlamıştı. Bu durumda, salt düşünücü yargıgücü herhangi bir kavram kullanmaksızın ve nesneyi bilme ilgisi taşımaksızın, hayalgücü ve anlama yetisi arasındaki uyumun farkına varmaktadır. Bu, insandaki estetik kapasitedir. Bu bağlamda estetik düşünüm de, üzerinde düşünümde bulunan bir nesnenin biçiminin, yetiler arası özgür bir uyuma yol açıp açmadığının duygu aracılığıyla araştırma edimidir.

Kant'a göre, bir nesnenin tasarımında öznel olan yani tasarımı nesne ile değil de özne ile ilişkilendiren şey tasarımın estetik niteliğidir. Bu açıdan, bir bilgi ögesi haline gelemeyen tasarımın bu öznel yanı, tasarımla bağıntılı hoşlanma veya hoşlanmama duygusudur. Şu halde, bir yargıyı estetik yapan şey, onun hoşlanma veya hoşlanmama duygusuna dayanmasıdır ki bu da yargının bilgi-dışı olmasını gerektirmektedir. Şu önemli noktayı da belirtmek gerekirse, estetik yargı nesne hakkında olmaktan çok nesneyi algıda kavrayan öznenin duygu durumu hakkındadır. Duyguların ise hiçbir bilgi işlevi bulunmamaktadır. Bu yüzden de, bir estetik yargı yüklemi asla bilgi olmayan bir yargıdır.

Öyleyse, denebilir ki, hoşlanma, bilgi amacıyla bir kavrama başvurmaksızın algıda bir nesnenin biçiminin salt kavranışı ile ilişkilidir ve bu hoşlanma düşünücü yargıgücünde oyun içine giren bilgi yetilerinin uyumundan ve nesnenin öznel biçimsel amaçlılığından başka bir şeyi ifade etmez.

Şimdi burada bir soru ortaya çıkmaktadır. Bize, böyle amaçlı, güzel nesnelere sunan doğaya ne anlamda bir amaçlılık atfederiz? Hemen belirtmek gerekirse, doğanın amaçlılığı burada salt

öznelir. Doğa, bize, bilgi yetilerimizin uyumunun farkındalığına eşlik eden hoşlanmayı duyumsamamızı sağlayan nesnelere sunduğu için, ona amaçlılık atfederiz. Bizim estetik amaçlılığın farkına varmamızı sağlayan şey düşünücü yargıgücüdür. Estetik yargıgücü düşünümde bulunduğunda, yani biz hayalgücü ve anlama yetisi arasındaki uyumun farkına vardığımızda bu farkındalık kendisini bir hoşlanma duygusunda ifade etmektedir.

Kant'ın estetik felsefesinin temellerini oluşturan bu değerlendirmeler ışığında onun estetik felsefesinin dört temel üzerine kurulu olduğu söylenebilir:

1. Nitelik bakımdan beğeni yargısı
2. Nicelik bakımdan beğeni yargısı
3. Relation bakımdan beğeni yargısı
4. Modalite yönünden beğeni yargısı

Kant, nitelik bakımdan beğeni yargısını ele alırken, onun bir zihin yargısı değil, ama bir estetik yargı olduğunu açıklar; nicelik bakımdan beğeni yargısında, beğenin sübjektif bir yargı olmasının arağmen, onun genel bir yargı olması gerektiğini açıklar; relational bakımdan beğeni yargısını ele alırken, beğeniye ereklilik yönünden inceler; modalite yönünden beğeni yargısını analiz ederken, beğenin zorunlu bir yargı olduğunu öne sürer.